

НОВ ЕТНОЛИНГВИСТИЧЕН РЕЧНИК ON THE NEW ETHNOLINGUISTIC DICTIONARY

Зоя Барболова, Маргарита Симеонова, Мария Китанова, Неда Мутафчиева, Палмира Легурска. „Речник на народната духовна култура на българите“. Отг. редактор Мария Китанова. София: Наука и изкуство, 2018, 503 стр.

В края на ХХ в. като раздел от етнолингвистиката в славянските страни се оформи етнолингвистичната лексикография, която се занимава с представянето на словното богатство, отразяващо различни аспекти на народната духовна и материална култура. В българското езикознание също се работи върху връзката между езика, етноса и културата. Като самостоятелни речници или в списания и сборници е обнародван богат лексикален материал от областта на народната терминология – народен календар, семейна обредност, роднинска терминология, народна медицинска терминология и др.

Излезлият от печат през 2018 г. „Речник на народната духовна култура на българите“ е дело на колектив от Секцията за етнолингвистика на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ в БАН. Целта на авторките З. Барболова, М. Симеонова, М. Китанова, Н. Мутафчиева и П. Легурска е „да представят духовната народна културна традиция чрез терминологията ѝ в синхронен аспект“. Идеята за създаването на речника възниква още при обособяването на Секцията за етнолингвистика като самостоятелно звено в рамките на Института за български език в началото на 90-те години на ХХ в. Тогава започват и събирателската работа, обосноваването на необходимостта от такъв тип труд пред научната колегия, изработването на подходяща концепция. В продължение на 25 години членовете на авторския колектив събират и обработват етнолингвистичния корпус от данни, който впоследствие е структуриран лексикографски. Успоредно с работата по този обемен труд част от участниците в изследването издават два речника – „Тематичен речник на термините на народния календар“ (П. Легурска и М. Китанова) и „Човешкият живот – раждане, сватба, погребение. Тематичен речник на семейната обредност“ (П. Легурска, Н. Павлова и М. Китанова), в които лексикалният материал е представен на идеографски принцип.

„Речник на народната духовна култура на българите“ е комплексно етнолингвистично проучване, целящо да реконструира езиковата картина на света на традиционния българин. За разлика от познатите тълковни речници, тук лексемата е обект на описание не само като езиков знак, но и като културен символ. Включеният в него материал е ексцерпиран от публикувани източници, от диалектни, етнографски и фолклорни архиви или е събиран на терен от авторките. Представена е народна терминология от диалектите на цялата българска езикова територия.

Един от най-важните въпроси при работата върху даден речник е създаването на подходяща концепция, която да определи неговия тип, подбора, систематизацията и тълкуването на думите в словника, основната информация за думата. Речникът има тълковно-енциклопедичен характер. Използването на диалектен материал го сближава с диалектните речници, но по същината си е етнолингвистичен, тъй като разглежда връзката на лексиката с народната култура.

Около 5000 заглавни думи са подредени по азбучен ред и са избрани по темите: календарна и семейна обредност (раждане, сватба, погребение), роднинска терминология, народно право, демони, митоними. Растенията и животните са представени, само ако имат отношение към определена обредност или вярвания: *вещер* – ‘насекомо, подобно на скакалец, за което се вярва, че пие кръвта на

малките деца’; *великденче* – ‘билката *Veronica officinalis*, която се бере на Великден’ и пр. В словника са включени названия за обредни лица, обредни предмети, обредни действия, обредни места, евфемизми. Основна единица е диалектната дума или словосъчетание като народен термин в регистрирана форма, напр. *пеперуда* – ‘главно действащо лице в обряда пеперуда’; *мечкар* – ‘персонаж в кукерските дружини, които ходят по новогодишните празници’; *мешани* – ‘децата на самодивите в народните вярвания’; *крива година* – ‘деветият месец след погребението’ и т.н. Към всяка основна дума са изредени семантичните ѝ еквиваленти. Представена е и общоупотребима лексика, при която се наблюдава терминологизация. Лексикалните единици са отбелязани само със своята етнокултурна семантика.

Речниковите статии имат следната структура: заглавка, тълкуване, разпространение или източник, откъдето е ексцерпирана лексемата, фонетични и акцентни варианти с тяхното разпространение. Етноложката информация е отделена на нов ред след специален знак. Например:

заораване – Обред, който се изпълнява за предпазване от зли сили: болести, вампири, природни бедствия (БМ: 138–139; Д. М., НВРНО: 741–743; ЕБ, 3: 81).

- Прави се обредно заораване на бразда около селото от двама братя близнаци с два вола близнака със специално изработено рало, като орачите трябва да бъдат голи. Съпровожда се и от други магически действия – добиване на *жив огън*, месене на обредни хлябове, изтъкаване на „чумино“ платно и др.

Термините, които са регистрирани с една и съща лексикална единица, са маркирани с индекси, напр.: *кѡжель*¹ – ‘специална хурка, украсена с разни цветове памук, която невястата носи в новия си дом’ (Смол.; Асен.; Ард.), и *кѡжель*² – ‘изкусно украсен и оцветен прът с китка на горния край, който се носи при сватбено шествие’ (Род.). Не е използвана фонетична транскрипция, а ударението е поставяно само там, където е регистрирано в писмените източници.

Уводна част на речника представя авторската концепция и неговата структура, списък на източниците и използваната библиография, списък на съкращенията и резюме на английски език.

Изданието е безспорна сполука за авторския колектив, успешен финал на дългогодишната му изследователска работа. Прилагането на лингвистични методи към проявленията на народната култура е оригинален принос в съвременната етнолингвистика и полага основите на интердисциплинарния подход в съвременната българска лексикография. Темата за народната духовна култура получава за първи път комплексно езиково-културно интерпретиране от гледище на съвременната научна мисъл, което го нарежда сред най-актуалните изследвания. Представен е богат и интересен лексикален материал, а структурата на речниковите статии е оригинална и първа по рода си в етнолингвистичната лексикография. Това е един полезен справочник за специалистите в областта на хуманитаристиката – езиковеди, етнологи, фолклористи, литератори. Речникът има и практическа насоченост към обучението по български език като роден или чужд. Той е адресиран също така и към по-широката читателска аудитория с интерес към връзката на езика с българската народна култура.

*Марияна Витанова*¹

¹ **Марияна Витанова** (Mariana Vitanova) – д-р, доцент в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ на Българската академия на науките (БАН), marianav@ibl.bas.bg